

“GURBET KUŞLARI” ADLI ESERDE GÖÇ KURAMLARININ İZİNİ SÜRMEK

Sibel BAYRAM*

ÖZ

Göç, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. İnsanoğlu çeşitli nedenlerden dolayı kitlesel ya da bireysel mekân değişikliği yapmıştır. Göç doğal bir süreçtir. Çünkü yaşamın bir parçasıdır. Göçün sebepleri, farklılık gösterir. Kültürel, ekonomik ya da siyasi nedenlerden olabilir. Göç aynı zamanda toplumun yapısını da değiştirir. Farklı kültürden insanların bir araya gelmesini sağlar. Bir araya gelmek olumlu olabileceği gibi olumsuz sonuçlar da doğurabilir. Bireylerin birbirine uyumu, uyumsuzluklarını ortaya çıkarır. Bu durum göçü, farklı yönlerden incelemeyi de beraberinde getirmiştir. Göçün nedenlerinin farklı olması, zamana, topluma göre farklılık arz etmesi farklı göç kuramlarının doğmasına sebep olmuştur. Göç, nedenlerine, biçimlerine bakılarak farklı kuramlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Sadece sosyolojinin konusu değil, edebiyatın da en çok işlenen temalarından biri olduğu bir gerçektir. Türk Edebiyatında romanlarda, hikâyelerde en fazla göçü işleyen yazarlardan biri de Orhan Kemal'dir. Kırdan kente göçü, yoksulluğu, kültürel yozlaşmayı işleyen yazar *Gurbet Kuşları* adlı eserinde 1950'li yıllardaki köyden kente göçü konu edinir. Çalışmamızda *Gurbet Kuşları* adlı eser, Ravenstein Kuramı, İtme Çekme Kuramı İlişkiler Ağı (Network) Kuramı, Kesişen Fırsatlar Kuramı ve Petersen'in Beş Göç Kuramına göre incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Göç, itici çekici sebepler, ekonomi, kentleşme.

ANALYZING OF MIGRATION THEORIES IN THE NOVEL CALLED HOMESICK BIRDS

ABSTRACT

Migration is a phenomenon as old as human history. Mankind has made mass or individual location changes for various reasons. Migration is a natural process because it is a part of life. The reasons for migration differ; it can be cultural, economic or political. At the same time, migration also changes the structure of society. It allows people from different cultures to come together, and coming together can be positive, but it also has negative consequences as it exposes harmony or disharmony among individuals. Different reasons for migration have led to the examination of migration from different perspectives. The fact that migration has different reasons, relative to time and society, results in different theories about migration. The theme of migration is not only confined to the field of sociology, but it is one of the most popular subjects of literature as well. In Turkish literature, Orhan Kemal is one of the writers who frequently take up the theme of migration in his novels. In his novel, *Gurbet Kuşları*, he deals with the subject of migration from the rural areas to the city during the 1950s as well as the subjects of poverty and cultural degeneration. Our study will be conducted in accordance with Ravenstein's theory of migration, migration network theory, migration systems theory, centre-periphery theory, theory of intervening opportunities, Petersen's five immigration theories, push and pull theory of migration. **Key Words:** Migration, Attractive Reasons, Economy, Urbanization.

Keywords: Migration, attractive reasons, economy, urbanization

* Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyat Bölümü, sibelbayram02@hotmail.com

GİRİŞ

Göç, bireyin ya da kitlelerin istemli ya da istemsiz kalıcı ya da geçici yer değiştirmeleridir. Göçün temelinde yer değiştirme esas olmakla birlikte bu yer değiştirme, kısa süreli, uzun süreli, yurt içinde, yurt dışına olabilmektedir. “Lee, Göç Teorisi (A Theory of Migration) isimli makalesinde göçü; ‘genel olarak yaşanan yerin kalıcı ya da yarı kalıcı olarak değiştirilmesi’ şeklinde tanımlamıştır.” (Ela Özcan,2017:186) Lee, göçü daha çok süreyi göz önünde tutarak tanımlamıştır. J. J. Mangalam ise, “göçmen olarak adlandırılan bir topluluğun, daha önceden hiyerarşik olarak düzenlenmiş bir değerler seti ya da değerlendirilmiş amaçlar temelinde verdikleri kararlar, etkileşim sistemlerinde değişikliklerle sonuçlanacak şekilde bir coğrafi konumdan, diğerine doğru görece sürekli olarak uzaklaşmasıdır.” (Ela Özcan,2017:186) şeklinde tanımlar. Akkayan’a göre ise göç, “kişilerin hayatlarının gelecekteki kısmının tamamını veya bir parçasını geçirmek üzere, bir iskân ünitesinden (köy, kasaba, kent gibi) diğerine yerleşmek kaydıyla yaptıkları coğrafik bir yer değiştirme olayıdır.” (Yağcı, 2004:11) Göç ilk çağlardan itibaren gerçekleşen bir eylemdir. Kuraklık, açlık, iklim değişiklikleri gibi nedenler insanları yer değiştirmeye zorlamıştır.

Göçün ekonomik, sosyolojik, coğrafi boyutları bulunur. Bu yüzden göç birden fazla disiplini ilgilendiren bir konudur. Göç, göçü gerçekleştiren, göçün edildiği yer, göçün edildiği yerde yaşayan insanlar olmak üzere çok boyutludur. Aynı zamanda göçün çeşitleri bulunur. Petersen, göçü dört kategoriye ayırır.

-İlkel Göçler: Ekolojik nedenlerden dolayı insanların daha verimli tarım ve hayvancılık yapabilecekleri yerlere göç etmeleridir.

-Zorlama ile Yapılan Göç: Toplumsal, siyasi zorunluluklardan dolayı yapılan göçlerdir.

-Serbest Göç: Bireyin herhangi bir zorlama olmadan kendi isteğiyle yaptığı göçtür.

-Kitlese Göçler: Bireylerin göç ettikten sonra arkalarından başka insanların da çekici nedenlerden dolayı gruplar halinde yaptıkları göçtür.

“Modern zamanlara erişildiğinde edebiyatın tematik düzlemde alabildiğine çeşitlendiğini, “Çocuk Edebiyatı, Gençlik Edebiyatı, Sürgün Edebiyatı, Hiciv Edebiyatı, Gurbet Edebiyatı, Memleket Edebiyatı, Köy Edebiyatı, Savaş Edebiyatı, Millî Edebiyat, Sosyalist Edebiyat” vb. gibi esasen hedef kitleye, yaratıcılarının kimliklerine ya da ana eksenlerinde yer alan tema ve ideolojiye göre çeşitli adlandırmalarla anılan edebiyat alanlarının ortaya çıktığını görürüz. Her biri aynı zamanda belli kuramlar üzerinde gelişme gösteren bu disiplinler, Edebiyatımızda göç ve göçmen edebiyatları akımlar ya da adna ne dersek diyelim bu yeni edebiyatlara özellikle 19. yüzyıldan itibaren “Göçmen Edebiyatları” da eklenmiştir.” (Akgün,2015:76) Böylece göç konusu, sadece sosyoloji, ekonomi ya da coğrafya alanına konu olmamıştır. Edebi eserlerde de en çok işlenen konulardan biri olmuştur. Türk Edebiyatında göçü, göçle birlikte hem bireyde hem toplumda meydana gelen değişiklikler konu edinen Orhan Kemal, *Gurbet Kuşları* adlı romanında da kırdan kente olan göçü işler. “Ben çok iyi bildiğimi yazmak isterim... Yazmak için görmeliyim, yaşamalıyım” (Kale,120) diyen Orhan Kemal, *Gurbet Kuşları* adlı eserinde çok yakından bildiği kırdan İstanbul’a göçü anlatır. Kendisi de Adana topraklarından İstanbul’a ekonomik nedenlerden dolayı göç etmiş, fabrikalarda çalışmak zorunda kalmıştır. 1945-1960’lı yılların Türkiye’sini gerçekçi bir anlatımla anlatan yazar, bu eserinde 1950’li yıllardaki köyden kente olan yoğun göçü anlatırken aynı zamanda şehirli-köylü karşılaşmasını, göçün kültürel, sosyolojik boyutunu da dile getirir. Eserde göçün nedenleri, şekli, sonuçları incelendiğinde sosyoloji alanındaki göç kuramlarının yansıdığı görülür. Göç ile ilgili bilinen ilk bilimsel çalışma 1885 yılında Ravenstein tarafından yayımlanan *Göç Kanunları* adlı makaledir. Daha sonra İlişkiler Ağı (Network) Kuramı, Kesişen Fırsatlar Kuramı, Petersen’in Beş Göç Kuramı, İtme Çekme Kuramları ortaya atılmıştır.

GÖÇ KURAMLARI VE GURBET KUŞLARI

1. Ravenstein Göç Kanunları ve Gurbet Kuşları

Ravenstein’in göç ile ilgili çalışması William Farr’ın düşüncelerine dayanır. Farr, göçün hiçbir kesin kanunlarının olmadığını ifade eder. Bunun üzerine Ravenstein, 1871-1881 yıllarını kapsayan on yıllık bir çalışma yapar. Bu çalışmada İngiliz nüfus istatistiklerini kullanır ve göç ile ilgili yedi kanun ortaya koyar.

1.1. Göç ve Mesafe: Ravenstein’e göre göçmenler daha çok kısa mesafeli göçü tercih ederler. “Gidilen yerde göç dalgaları yaratan bir nüfus değişimi ile sonuçlanır. Yaratılan göç dalgalarının yönü,

göçmenleri içine alacak büyük endüstri ve ticaret merkezlerine doğrudur.” (Yalçın,2004:23) *Gurbet Kuşları* adlı eser, İflahsızın Yusuf’un oğlu Memed’in köyden İstanbul’a çalışmak için gelişiyle başlar. Gurbetçilerle bütünleşmiş olan Haydarpaşa Garı’ndaki Kuşluk treni her zamanki gibi Anadolu’dan İstanbul’a gurbetçileri taşır. “Ta Kurtalan’dan kalkıp, yolu üzerindeki irili ufaklı istasyonlardan topladığı çeşitli yolcularla tıka basa dolu ‘Kuşluk treni’ Haydarpaşa Garı’na çılgık çılgıca girdi.”[†] (s.1) Gurbetçiler, İstanbul’a gelmeden önce köylerine yakın yerlere çalışmak için giderler. Ravenstein’in göç kanununa göre göçmenlerin kısa mesafeyi tercih etmelerindeki en büyük sebep hem ulaşımın yakın olması hem de kendilerine yakın olan coğrafyayı uzak şehirlere göre daha iyi bilmeleridir. Bu sebepler, göçmenlerin cesaretini artırır. Eserde İflahsızın Yusuf, her sene Çukurova’ya çalışmaya gider. Daha uzak olan İstanbul’a gitmeyi düşünmez. Oğlu Memed ile tartışırken Çukurova’nın cennetle eş değerde olduğunu belirtir. Çünkü köyünün dışında bildiği tek yer Çukurova’dır. “Bura cennet-i ala ise Çukurova” (s.263)

Göçün yakın mesafelere doğru olması yeni bir göç dalgalanmasını beraberinde getirir. “Yaratılan göç dalgalarının yönü, göçmenleri içine alacak büyük endüstri ve ticaret merkezlerine doğrudur.” (Yalçın, 2004:23) *Gurbet Kuşları*’nda önce yakın bölge olan Çukurova’ya göç edilir, sonrasında daha uzak ve sanayi, ticaret merkezi olan İstanbul’a göç edilir. Böylece göç hareketliliği de oluşmuş olur. “Gurbet kuşları katarın en arka vagonlarından iniyorlardı, kara kara, kuru kuru. Ne karşılamaya gelenler vardı, ne de çoğunun bavullarıyla sepeti, hatta yorganı. Yorganı olanlar, yorganlarını birer er kaputu gibi dürmüş, kinnapla çeke çeke bağlamışlardı. Bir, beş, on değil, yirmi otuz, kırk, elli belki de daha çoktular.” (s.2)

1950’li yıllarda başlayan iç göçün temelinde kırsal alanda traktörün kullanılmaya başlanmasıdır. “Kırsalda traktörün tarımsal üretime girmesi en fazla küçük tarımsal işletmeleri ve ortakçıları olumsuz yönde etkilemiştir. Traktörün tarımsal üretimdeki insan gücüne gereksinimi azaltması, bu küçük işletmelerdeki insan gücünün önemli bir bölümünü atıl hale getirmiştir. Bu nedenle, kentlerdeki istihdam olanaklarının varlığı bu anlamda, çekici bir etken olmuştur.” (Gürkan, 2006:53) II. Dünya savaşı sırasında 1947 yılında önerilen 1948-1951 yılları arasında yürürlüğe konulan Marshall programı iç göçün oluşmasında etkin olmuştur. Marshall planıyla birlikte traktör sayısı 1800’den 44.000’e çıkmıştır. Köyde işsiz kalan köylüler, çözümü büyük şehirlere gitmekte bulurlar. Eserde, İstanbul’a giden Gafur Ağa, köye döndüğünde İstanbul’un zengin olma yeri olduğunu söyler. “Gafur Ağa ‘İstanbul’ demişti. ‘İstanbul gibi var mı? İnsan düşünce gurbete İstanbul’a düşmeli. Çukurova heye, zengin melmeket, epmeği bol melmeket ya, kulağasma. Yazın Çukurova’nın zenginleri bile İstanbul’a gelirler.” (s.4) Gafur Ağa’nın bu söylemleri köydekilerin zihnine İstanbul’a göç etme fikrini yerleştirir.

1.2. Göç Basamakları: Büyük kentlerdeki hızlı gelişme, çevre bölgelerden şehirlere göç akını başlatır. Nüfusun seyredildiği bölgelere ise başka bölgelerden göç akını olur. Eserde, Çukurova’dan İstanbul’a yoğun göç oluşurken, Çukurova’ya da başka yerlerden göç meydana gelir. Böylece basamaklı olarak göç tüm bölgelerde, ülkede hissedilir.

1.3. Yayılma ve Emme Süreci: “Göçmenler için amaç, kentte gelişen ekonomik ve ticari faaliyetin getirisinden pay almaktır. Kentin getirisinden pay alma isteği ya da daha iyi yaşama arzusu, yayılma sürecini desteklemektedir. Yeni ve hızlı bir şekilde gelişmekte olan sanayinin ihtiyaç duyduğu işgücü göçle karşılanmakta ve böylece gelen göç, kentsel sanayi merkezlerince emilmektedir.” (Çağlayan, 2006:70)

“İstanbul, 1000 yılı aşkın bir süredir, ekonomik, ticari, kültürel ve siyasi özelliklerinden dolayı dünyanın en çekici merkezlerinden biri olmuş ve nüfus bakımından dünyanın en kalabalık şehirleri arasına girmiştir. Şehirde nüfus, ekonomik gelişmelere bağlı olarak 1950 yılından itibaren, gelişen göç olgusuyla birlikte artmaya başlamıştır.” (Kaya, 2015:28) Eserde 1950’li yılların İstanbul’u anlatılır. Şehrin her tarafında inşaat vardır. Kent yeniden kurulmaktadır. İnşaat sektöründe çalışacak işçiye ihtiyaç vardır. Zaten tarımda makinalaşmayla birlikte işsiz kalan köylü için İstanbul, eşsizdir. İflahsızın Yusuf’un oğlu Memed, İstanbul’a çalışmak için gelir. Kısa sürede okuma-yazma öğrenir. Duvar ustası olur. Köyde kalan babasına mektup yazar. Mektupta bir an önce kardeşlerini de alıp İstanbul’a gelmesini ister. Çünkü İstanbul, büyük bir şehirdir ve her yerde iş olanakları mevcuttur. “Kurban buba, bacımı kardaşlarımı al, kuşun kanadıyla gel. Burada iş tevatür olduktan başka, dırnaksız Gafur Ağanın da yerine

[†] Orhan Kemal, *Gurbet Kuşları*, Everest Yayınları, İstanbul, 2007 (Metindeki alıntılar bu romandan yapılacaktır.)

geçtim... Bubam bubam, durmayın gelin. Orda durmayan heç bir şey ütemezsiniz. Burası Çukurova'ya benzemez. Burası İstanbul, dilinen tarifi gayri mümkünsüz." (s.248)

Ravenstein'in göç kuramında diğer maddeler ise göç alan bölgenin zamanla göç de verdiğidir. Eserde, bunun üzerinde durulmamıştır. İstanbul sürekli göç alan ancak gelenin bir daha gitmediği bir yer olarak gösterilmiştir. Ravenstein, bireylerin bazen de doğrudan büyük merkezlere göç ettiği üzerinde durur. Eserde Memed'in babası önce aşamalı olarak Çukurova'ya sonra İstanbul'a göç ederken, Memed, Çukurova'ya gitmeden doğrudan en büyük ticaret, iş merkezi olan İstanbul'a göç eder. İstanbul'daki yerli halk ise göç etme eğiliminde değildir. Eserde, İstanbullular göçten rahatsız olurlar. Göç edenleri, insan olarak görmezler. Onların gözünde göçmenler, Anadolu'dan gelenler cahil, medeniyetsiz insanlardır. Onların yaşam alanlarına girmelerine hakları yoktur. Ancak yine de kendileri İstanbul'u bırakıp gitmezler. Gelenlerin gitmesini isterler. Çünkü İstanbul, onlarıdır. "Ravenstein 1889'da yayımladığı diğer bir makalesinde göçle ilgili daha değişik belirlemelerde bulunmuştur. Ona göre, kötü veya baskıcı kanunlar, ağır vergiler, kötü iklim koşulları vb. gibi durumlar göç dalgaları meydana getirirse bile, bunların hiçbirisi insanların ekonomik anlamda daha iyi olmayı arzularak meydana getirdiği göç dalgalarıyla karşılaştırılmaz." (Yalçın, 2004:26)

2. İtme-Çekme Teorisi

Everett Lee, 1966 yılında *Bir Göç Teorisi* adlı makalesinde itme-çekme teorisini açıklar. Lee, göç olayını dört nedene bağlar. Bunlar:

- Yaşanan yerle ilgili faktörler
- Gidilmesi düşünülen yerle ilgili faktörler,
- İşe karışan engeller,
- Bireysel faktörlerdir (Yalçın, 2004:30)

Göçte itici ve çekici faktörler bulunur. Birey, bunları hesap ederek kararını verir. Verilen bu kararda bireyin yaşı, mesleği, eğitimi, cinsiyeti etkili olduğu görülür. *Gurbet Kuşları* adlı eserde, göç edenler yaşadıkları köyü ve İstanbul'u karşılaştırırlar. Köyleri, kendi memleketleridir, doğup büyüdüğü, yaşadıkları mekândır. Duygusal olarak köylerine bağlıdırlar. Ancak köyleri artık onlara bir şey verememektedir. Geçimlerini sağlamak için mutlaka köyün dışında bir yerlere çalışmak için gitmek zorundadırlar. İflahsızın Yusuf, tüm hayatını Çukurova'ya gidip çalışmakla geçirmiştir. Yılın belli dönemlerinde Çukurova'da mevsimlik işçi olarak çalışmıştır. Ailesini ise köyde bırakmıştır. Bu uzun süren gurbetlere, eşi dayanamamış ölmüştür. Memed, annesinin ölümünden babasının Çukurova'ya gitmelerini sebep olarak görür. "Babasının Çukurova'ya inmesini değil miydi fukarayı öldüren? Gurbete diye çıkar gider, uzun uzun gelmez, gelse bile pek pek bir ay, iki ay, sonra gene giderdi." (s.7) Köydeki ekonomik durumun kötü olması göç için en önemli itici nedendir. "Köy yerinde şunun bunun tarlasında üç gün iş, beş gün duvar diplerinde barbut atacaklarına, bir tren denkleştirip İstanbul'un yolu tutulmalıydı." (s.2) Gençler özellikle parasızlıktan kurtulmak için şanslarını İstanbul'da denerler.

İstanbul ise pek çok çekici özelliğe sahiptir. En önemlisi köylüler arasında yayılan "İstanbul'un taşı toprağı altın malum" (s.7) cümlesidir. "Yol yapım üzerine çok iş vardı İstanbul'da. Karınlar doyuyor, sılaya para bile salınıyordu" (s.2) İstanbul'un güzelliği de çekici sebeplerdendir. "İstanbul dediğin dilinen tarifi gayri mümkünsüz derdi. İstanbul bir belde, beldelerin şahı." (s.4) Köyde, İstanbul'daki kadınların güzelliği sürekli anlatılır. "Karılar vardı İstanbul'da. Dudakları kırmızı kırmızı, saçları kıvrır kıvrır karılar. Gülüverince yanaklarında güller açan, kolları bacakları çıplak kadınlar. Her önüne gelene gülüveriyorlar, her işmar edenin ardına takılıveriyorlardı. Üstün başın kirli yırtık pırtık olsun isterse." (s.2)

İstanbul'daki taksiler, tramvaylar dahi köyde sohbet konusudur. "İstanbul da İstanbul'du. O taksiler, o dolmuşlar, o tramvaylar, otobüsler, vapurlar." (s.2) Köydekiler çekici ve itici sebepleri karşılaştırdıklarında göç etmek için çekici sebepler daha ağır basar.

3. Petersen'in Beş Göç Tipi

Göç ile ilgili kuram ortaya koyan diğer bir araştırmacı da William Petersen'dir. Petersen beş çeşit göç olduğunu savunur. Bunlar ilkel, zoraki, yöneltilmiş, kitlesel ve serbest göçtür. *Gurbet Kuşları* adlı eserde bu göç çeşitlerinden serbest göç çeşidi görülür. Serbest göçte, göç etme kararı bireye aittir. Çeşitli nedenlerden dolayı birey yaşadığı mekândan ayrılar başka bir mekânda yaşamaya karar verir. Bu nedenler eğitim, sağlık, ekonomik olabilir. İflahsızın Yusuf, Memed, Gafur ve diğer kahramanlar, köyde

yaşadıkları geçim sıkıntısından dolayı daha iyi bir yaşam sürmek için özgür iradeleriyle göç kararı alırlar.

4. Kesişen Fırsatlar Teorisi

1940 yılında Stouffer, kesişen fırsatlar kuramına değinmiştir. Bu kurama göre en önemli unsurlar göçün mesafesi, göç edilen yerdeki fırsatlar ve bu fırsatların çokluğudur. “Stouffer’a göre, göç çalışmalarında çekim etkisi üzerinde daha fazla durulmalıdır. İki farklı merkezdeki çekim etkileri, göç edilecek yerle çekim merkezi arasındaki mesafe dikkate alınarak analiz yapılmalıdır. Biraz daha açmak gerekirse, Stouffer net bir şekilde herhangi iki merkeze yönelecek olan göçte, çekme faktörlerinin önemli olduğunu, fakat bu faktörlerin önemini belirleyen temel noktanın da mesafe olduğunu dile getirmektedir. Buna göre, belli bir mesafeye göç edecek kişilerin sayısı bu mesafedeki iş imkânlarının çokluğuyla doğru orantılıdır. Ayrıca göç edilecek hedef yerle yerleşik bulunulan yer arasındaki mesafenin kısa olması da, göçte yönelecek olan kişiyi göç için cesaretlendirmekte ve göçü olumlu anlamda etkilemektedir. Yani göç edilecek yerdeki iş imkânlarının çokluğu ve göç mesafesinin kısalığı, o çekim merkezine göç eden kişilerin sayısını artıran faktörlerdir.” (Çağlayan, 2006:77)

Göç edilen yerde bulunan fırsatlardan faydalanmak isteyen göçmen, göç ettiği yere de katkı sağlamaktadır. Özellikle daha ucuza çalışacağı için göç edilen yerde tercih edilen kişi olur. Böylece göç edenin de göçü kabul edenin de ortak fırsatları kesişir. *Gurbet Kuşları*’nda köyden İstanbul’a gelen köylüler, inşaatlarda ya da hamallık gibi işlerde çalışırlar. İstanbul’daki işveren için bu fırsattır. Çünkü İstanbul’da yaşayan yerli insanların kabul edeceği çalışma şartları yoktur. Köyden gelenler mecburiyetten dolayı daha az ücrete ve daha kötü şartlarda çalışmayı kabul ederler. Böylece köyden gelen kişi iş bulabilmekte, İstanbul’daki işveren ise ucuza işçi bulmaktadır. Her ikisinin de kesiştiği noktadır. İstanbul’a gelen işçiler, çok az ücrete razıdırlar. Memed, inşaatta çalışmaya başlar. Gurbetçi işçilerin kaldığı kalabalık bir odada kalır. Temiz olmayan, birçok işçinin kaldığı odadan, aldığı ücretten şikâyet etmez. “İki buçuk gündelik iyidir. Virmezler a söz temsili verdiler... Ellisini odaya virdim, bir somun bana bir gün yeter. Yirmi beş kuruşluk da kara zeytin, ne gider? Gitsin gitsin bir manda gözü. Bana kalır bir manda göz. Bi ayda? Otuz gitsin manda gözü. Param da para, bellediğim zenaat da zenaat.” (s.80) Görüldüğü gibi işçinin günlük yemeği bir somun ve biraz zeytindir. Ancak şikâyetçi değildir, memnundur. Bu şartlarda İstanbul’un yerlisi çalışmaz.

5. Ağ (network) Teorisi

Göç edilen yer ile göç veren arasında zamanla bir ağ oluşur. Abadan, “Göçmen ilişkiler ağı, geldikleri ülke ile yeni yerleştikleri ülkelerde eski göçmenler, yeni göçmenler ve göçmen olmayan kişiler arasında ortak köken, soydaşlık ve dostluk bağlarından oluşan kişiler arası bağlantılardır” der. (Çağlayan,2006:85) Göç eden bireyler, göç ederken, kendi kültürlerinden, soylarından olan insanların yaşadıkları yerleri tercih ederler. Hem yurt içinde hem de yurt dışındaki göçlerde bu önemli bir faktördür. Örneğin; İstanbul’da her semtte belli şehirden gelen insanların toplanması ya da Türkiye’den yurt dışına gidenlerin gittikleri yabancı ülkenin belli mahallelerinde toplanmaları gibi.

1950’li yıllardan itibaren iç göçün yoğun şekilde yaşanmaya başlamasıyla büyükşehirlerde hemşericilik kavramının da gelişmesini sağlamıştır. Hemşeri, aynı köy, kasaba ya da şehirden olan insanlar için kullanılan bir kavramdır. Kır ve kent karşılaştırıldığında kırsal yaşamın homojen, kentsel yaşamın ise heterojen bir özellik taşıdığı görülür. Kırsal yaşamda birincil ilişkiler, kentsel yaşamda ise ikincil, mesafeli ilişkiler söz konusudur. Biz yerine ben anlayışı gelişmiştir. Kırsal alandan kente göç eden bireyler, aidiyet duygusunu kaybetmek istemezler. Bu durumda hemşericilik düşüncesine sığınır. Böylece “biz” duygusunu büyükşehirde de yaşatmaya çalışırlar. “Bununla ilgili savlardan biri yeni topluluk içindeki yalnızlıktan kaçınabilmek için yani ‘ben’ duygusunu kırabilecekleri kişilerle iletişime geçerler yani aidiyet duygusunu içeren hemşericilik bağlarına yönelirler. “Londra, Paris, Berlin ve İstanbul olsun, insanlar büyük kentlerde yitirdiği cemaat sıcaklığının nostaljisiyle geçici duygusal topluluklar oluşturmaya, kendi postmodern kabilelerini kurmaya yönelmişlerdir.” (Çiçek, 2009:13)

Bu durumun hem avantajları hem de dezavantajları bulunmaktadır. Göç eden kişi göç ettiği yer hakkında bilgi sahibi değilse ve tanıdığı kimse yoksa barınmada, uyum sağlamada, kültürel yaşamda zorluklar yaşar. Göç ettiği mekâna alışması zaman alır. O yüzden hemşeri ya da tanıdık birilerinin olması bu bakımdan avantajdır. Memed’in İstanbul’a gitme kararında, daha önce İstanbul’a gitmiş olan Gafur Ağa’nın önemli bir rolü vardır. Gafur Ağa, İstanbul’a çalışmaya gider. Ara sıra onun yazdığı

mektuplarda İstanbul hakkında anlattıkları Memed’in düşüncesini etkiler. “Köylüsü Topsakalın Gafur Ağa’sından gelen mektup. Daha önceki yıl da kendi gelmişti Gafur Ağası. Şehirli biçimi siyah paltosu, mavi pantolonu, sarı kunduraları, sarı ağızlığı, kutu kutu şehir sigaraları... Köy kahvesine kurula kurula girmiş, köylüyü ‘merhaba ağalar’ diye selamlamıştı. Yanına sokulmuş İstanbul’dan konuşmuşlardı... İstanbul’a hiç sifhahı yoktu. Gafur Ağası, ‘İstanbul’ demişti, ‘İstanbul gibi var mı?’” (s.4) Gafur Ağa’nın İstanbul ile ilgili söyledikleri Memed’in diğer köylüleri gibi Çukurova yerine İstanbul’a gitmeyi tercih etmesine neden olur. Bundaki en büyük etken Gafur Ağa’nın gittiğinde kendisine yardım edeceğini düşünmesidir. Gafur Ağa’nın kendisine iş, kalacak yer sağlayacağını umut eder. Görüldüğü gibi kendiliğinden bir göç ağı oluşur. “Wilpert’in belirttiği gibi, ağ teorisi şu şekilde çalışır: Öncü göçmenler öncelikle göç veren ve alan toplumlara birbirine bağlayan bir altyapı oluştururlar ve bu bağlantı göç veren toplumdaki diğer bireylere göçme olanağı sağlar. Yeni göç dalgaları, kurulmuş bu ağ hareketi geçirir ve sonradan göç edenler ilk gelenlerin tecrübelerinden yararlanırlar. Zamanla göç kendi kendini devam ettiren bir hal alır.” (Yalçın,2004:50) İstanbul’a gelen Memed, ilk olarak hemşerisi Gafur Ağa’yı bulmak ister. İstanbul’a geldiğinde kendisine “arkadaşın yok mu?” diye sorduğunda Memed, Buraya mı? Aha adrese. Topsakalın Gafur dirler, anamın az buçuk hışmı olur.” (s.5) diye cevap verir.

Gurbet Kuşları’nda göçmen ağı devam eder. Memed, İstanbul’a geldikten sonra babasını, kardeşlerini İstanbul’a gelmeleri için ikna eder. “Babam, koçça usta, duvar ustası. Elini kolunu sallıya sallıya gezip dolaşacak değil ya! Ona da bir iş uydururuz. Yıkımın yanında yapım işleri de var. Ben yıkıcı, babam yapıcı. Benim de yıktığım duvarları babam yapar. Oh ne güzel.” (s.80) Memed, babasının İstanbul’a geldiğini birlikte inşaatta çalıştıklarının hayalini kurar. Daha sonra babasına mektup yazar ve kardeşleriyle birlikte İstanbul’a gelmesini ister. “Bubam, bubam, durmayın gelin. Orda durmayan heç bi şey ütemezsiniz. Burası Çukurova’ya benzemez. Burası İstanbul, dilinen tarifi gayri mümkünsüz.” (s.248) Bu cümleleri daha önce Gafur Ağa, köyüne mektup yazdığı köydekilere söylemişti. İflahsızın Yusuf, çocuklarını alıp oğlu Memed’in yanına İstanbul’a göç eder. Hemşerilik, akrabalık adı altında göç ağı genişler.

“Gurak ve Caces, göçmen ağlarının altı önemli işlevi olduğuna dikkat çekmiştir.

-Göçmenleri, göçün verdiği rahatsızlıktan ve masraflardan önemli ölçüde rahatlatırlar.” (Yalçın, 2004:51) Eserde İflahsızın Yusuf çocuklarıyla İstanbul’a geldiğinde daha önce göç etmiş olan oğlu Memed’in yanında kalır. Böylece barınma konusunda endişesi olmaz.

-Göçün başlangıcını ve hedef yerini etkileyerek önemli ölçüde kimlerin göçeceğini belirler. (Yalçın, 2004:51) Memed, göç ettiğinde tek düşüncesi bir an önce babasını ve kardeşlerini de İstanbul’a getirmektir. Sonunda da babasını kardeşlerini İstanbul’a getirir.

-Göçmenlerin gittikleri yerlerde uyumları için kolaylık sağlar. (Yalçın,2004:51) İflahsızın Yusuf, İstanbul’a geldiğinde oğlu onu tren garında alır, kaldığı yere götürür, İstanbul ile ilgili bilmesi gerekenleri ona anlatır. Oğlu Memed sayesinde yeni geldikleri yere uyum sağlamaları daha kolay olur.

-Göçün hızını ve büyüklüğünü önemli ölçüde belirler. (Yalçın, 2004:51) “Ne yapıp yapıp gidenler, birkaç ay sonra değişmiş dönüyorlardı. Taralı saçları, kopçalı sarı kalemleri, karton kaplı cep defterleri, arkaları çıplak kadın resimli cep aynaları, Tahtakale’den uydurulmuş üst başlarıyla köy yerinde dolanıyordu, köy kahvelerinde delikanlı meclislerinde İstanbul’u dillerinden düşürmüyorlardı. İstanbul da İstanbul’du.” (s.2) Köye yeni elbiselerle, parayla dönenleri gören köydekilerin zihninde göç etme fikri güçlenir. Gidenler, geride kalanlar üzerinde etkin olur. Her gün İstanbul tren garına Kuşluk treniyle yüzlerce göçmen, akın eder.

-Kendi anayurtlarındaki potansiyel göçmenler ve ağa katılanlar yeni katılanlar için yabancı toplumdaki fırsatlar ve resmi yapılanmalar hakkında haber kanalları gibi hizmet ederler. (Yalçın, 2004:51) İstanbul ile ilgili tüm haberler, daha önce İstanbul’a göç etmiş köylüler tarafından verilir. Kimi zaman gönderdikleri mektupla kimi zaman da kendileri köylerini ziyaret etmeleriyle mümkün olur.

-Göçmenleri, içine girdikleri toplumdaki yalıtırlar ve onların kendi yurtlarıyla ilişkilerinin devamını sağlarlar. (Yalçın, 2004:51) Eserde İstanbul’a göç edenlerin İstanbul’a uyumları kolay olmaz. Çünkü göçmenlerin sosyal kültürel çevreleri yine kendileri gibi Anadolu’dan İstanbul’a göç etmiş köylülerdir. Birinci nesil, eğitilmiş olmadıkları için uyum sağlamakta zorlanırlar. İkinci nesil ise okula gittikleri için dillerini düzeltirler, İstanbullu gibi davranırlar. Ancak bu durum da birtakım yeni sorunlar doğurur. İkinci nesil, anne babalarını beğenmez ve aralarında çatışma çıkar. Hatice ve eşi köyden İstanbul’a göç etmişlerdir. İki çocuğu vardır. Çocukları İstanbul’da büyür, okula giderler. İstanbul Türkçesini

konusurlar. Anne-babalarının Anadolu ağzıyla konuşmalarını yadırgarlar. “Küçük oğul, ‘edeceğinize’ diye annesini düzeltti.” (s.319)

Göç eden bireylerin gittikleri yere uyum sağlamaları zaman alır. İlk gittiklerinde kültürel şok yaşarlar. Ancak sadece gidenler kültürel şok yaşamaz, göçü alan yerde yaşayan bireyler de kültürel şok yaşarlar. Eserde, köyden gelip Haydarpaşa Garı’nda ilk indiklerinde şaşkınlık içerisinde kalırlar. Çünkü İstanbul’daki insanların, özellikle kadınların giyimleri, Türkçeyi kullanma biçimleri, kendilerinden farklıdır. Şehirli demek onlar için sakınılması gereken insanlardır. “Sen sen ol şehirli adamına dalaşma! Şehir adamı cin, bir cin” (s,6) Köyden bu ön yargılarla şehre gelirler. Şehirli göç eden için kötü niyetli insanlar demektir. Onlarla arkadaş olmak imkânsızdır. Bu ön yargılar, şehirli insan için de geçerlidir. İstanbullular, göçmenlerden son derece rahatsızdır. Devletin kontrol etmesi gerektiğini, köylüleri şehre sokmaması gerektiğini savunurlar. Şehirli, köyden gelenler için, “Bu sefaletlerini köylerinde saklayıp da İstanbul’da yabancılara teşhir etmeseler olmaz mı? Ayılara bak ayılara” (s.3) cümlelerini kullanırlar.

Göç edenler arasında belli mal varlığına kavuşmuş olan insanlar ise yaşadıkları topluma uyum sağlamada daha fazla istekli olurlar. Elitlerin asimilasyonu, her zaman için daha hızlı olur. “Grup içindeki elitler grup piramidi içinde oynamaktansa, yaşadıkları topluma katılmayı tercih etmeye başlarlar.” (Yalçın, 2004:67) Eğitimli ya da zengin olmaya başlayan göçmenler, konuşma biçimlerini, giyimlerini, yaşam tarzlarını değiştirmek için çaba sarf ederler. Eserde köyden gelen Memed, okuma-yazma öğrenir. Kitap okumaya başlar. Gittikçe ait olduğu toplumdan uzaklaşır. Bu yüzden sonradan köyden İstanbul’a gelen babasını beğenmez, babasıyla çatışma yaşar. “Kentleşme süreci geleneksel yapı ve ilişkileri aşındırdığı bir vakıadır. Kırdan geleneksel yapı ve ilişkiler üzerinden hayatını sürdürenlerin kente göçmesi bu yapı ve ilişkilerin aşınma ve dönüşüm sürecine girmesini beraberinde getirmektedir. Bu süreç, kırdan koparak kente gelenlerin bir taraftan geleneksel yapı ve ilişkilerden uzaklaşmasına zemin hazırlarken diğer taraftan kentteki fiziki ve sosyal yapılara karşı yabancılaşma duygusu içine girmesini sağlamaktadır.” (Ekici, Tuncel, 2015:12) Hüseyin Efendi, köyden İstanbul’a göç etmiş, kabzımallık yaparken sınıf atlamasını başarmış biridir. Ait olduğu gruptan koparak üst kesime geçer. Ait olduğu yeni sınıfa alışmaya çalışır. Üst sınıftaki insanlar gibi giyinir, Türkçesini düzeltmeye, eğitimli biriymiş gibi kendisini göstermeye çalışır. Kendisi için yeni bir düzen kurmak için, olmadığı bir role bürünür. Zaman zaman kendisiyle çatışma yaşar. Hüseyin Efendi, eşi evde olmadığı zaman köyündeki bulgur pilavı, turşuyu yemesi, eşi evde olduğunda ise şehirdeki üst kesimin yediği yiyecekleri yemesi gibi. Hüseyin Efendi, farklı zamanlarda farklı kişilikler olarak karşımıza çıkar. Göçmenler, hem kendisiyle hem de içinde bulunduğu toplumla çatışarak var olmaya çalışırlar.

SONUÇ

Toplumsal konuları, göç, yoksulluk, işçi sınıfının problemlerini, sınıfsal çatışmayı eserlerinde konu edinen Orhan Kemal, *Gurbet Kuşları* adlı eserinde İflahsızın Yusuf’un oğlu Memed’in İstanbul’a göç etmesi ve bu göçün arka fonunda dönemin İstanbul’u, Türkiye’si ele almır. 1950’li yıllardan itibaren yoğun iç göçün yaşandığı ülkemizde Orhan Kemal, göçü anlatırken aidiyetsizliği, kentleşmeyi, yozlaşmayı, kentlerde oluşan ara kültürü de eserinde çok canlı dile getirir.

Eserde, Ravenstein’in kuramlarının bir özelliği olan göçün yakın mesafeden, uzak mesafeye doğru olduğu görülmektedir. Göç hareketliliği, köyden Çukurova’ya, Çukurova’dan daha uzak bir şehir olan İstanbul’a doğru olur. Bunun yanında göç edilen Çukurova da başka yerden göç almaya devam ederek, göç edilen yerde azalma olmaz. İstanbul’da ise yoğun bir işçi gücüne ihtiyaç duyulduğu için alınan göç şehrin bünyesinde erir. Köyün itici sebepleriyle, kentin çekici sebepleri göçün hızını etkiler. İstanbul’un cazip yönleri, köyde kalan diğer insanların göç etme isteğini artırır. İstanbul’dan gelen gurbetçilerin anlatımı ve köye gönderilen mektuplar köy ile şehir arasında bir göç ağının oluşmasını sağlar. İstanbul, uzak, cezbedici, gidilmesi gereken bir mekân olarak köylünün zihninde yer edinir.

1950 yıllardaki kentsel dönüşüm, İstanbul’da ciddi inşaat sektörünü oluşturur. Köyden gelenlerin işe, İstanbul’daki inşaat sektöründeki iş sahiplerinin de işçiye ihtiyacı vardır. Böylece köylü ve şehirlinin istekleri kesişir. Köydeki insanlar, kendi istekleriyle büyükşehre göç etme kararı alırlar ve İstanbul’a yeni bir hayat için göç ederler. Göçün farklı boyutlarının anlatıldığı *Gurbet Kuşları* adlı eserde İtme-Çekme, Kesişen Fırsatlar Teorisinin, Ravenstein’in kuramlarının, Petersen’in Göç Kuramının, Ağ (network) Teorisinin yansımaları olduğu görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akgün, Atıf, (2015), Edebiyatımızda Göç ve Göçmen Edebiyatları Üzerine Bir Değerlendirme, *Uluslararası Göç Dergisi*, c. II:I 69-84.
- Çağlayan, S. (2006), Göç Kuramları, Göç Ve Göçmen İlişkisi, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)* Güz, s.17,67-91
- Çiçek, M. F. (2009), "Hemşeri Derneklerinin Sosyo-Kültürel Uyuma Etkisi", Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalı, Adana.
- Ekici, S. Ve Tuncel, G. (2015), Göç ve İnsan, *Birey ve Toplum*, Bahar, s.9:9-22
- Ela Özan, D. (2017), Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme, *İş ve Hayat* II:183-215
- Gürkan, M. (2006), "Sosyolojik Açından Göç ve Yasadışı Göç Hareketler", Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Kırıkkale.
- Kale, Ö. (2015), Gurbet Kuşları, Eskici Ve Oğulları, Vukuat Var Romanlarında Göç Olgusu, *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, I:II, 119-127
- Kaya, S. (2015), İstanbul'a Göç Eden Ailelerde Gençlerin Adaptasyon Sorunları ve İstihdam Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı İnsan Kaynakları ve Örgütsel Değişim Bilim Dalı, İstanbul.
- Yalçın, C. (2004), *Göç Sosyolojisi*, Ankara, Anı Yayıncılık.

Extended Abstract

Immigration is either voluntary or involuntary permanent or temporary substitution of the individual or the masses. This displacement, with the displacement on the basis of migration, can be short-lived, long-term, domestic, and abroad. Mangalam states that "a community called an immigrant is constantly moving away from one geographical position to another, resulting in a change in interaction systems, based on a previously set hierarchical set of values or on the basis of evaluated objectives" (Ela Ozcan, 186) In order to settle the whole or part of the future part of their lives, from a settlement unit (village, town, city) Migration is an action that has taken place since the early ages. Drought, hunger, climate changes, etc. have forced people to relocate. There are economic, sociological and geographical dimensions of migration. So immigration is a subject that involves more than one discipline. Immigration is multidimensional, making immigration, the place of immigration, and the people who live in the place where they are immigrated. The issue of immigration has not been the subject of only sociology, economics or geography. It has also become one of the most controversial topics in literary works. Orhan Kemal, who takes the subject of changes in Turkish literature as well as individuals and societies together with immigration, also works in migration from the village to the city in his novel Homesick Birds. Orhan Kemal, who says "I want to write what I know very well ... I must see to write, I live" (Kale, 120), tells the immigration from Istanbul to the city he knows very closely in his work called Homesick Birds. He had migrated from Adana land to Istanbul for economic reasons and had to work in factories. 1945-1960'1 year the authors describe a realistic narrative of Turkey, this work in the city from the village in the 1950s, describing the intense migration but also urban-peasant encounter, migration of cultural, expresses the sociological dimensions. When the results of the migration are examined in terms of the reasons, migration, and migration, it is seen that migration theories in sociology are reflected. The first known scientific study on migration was published in 1885 by the Ravenstein Act. Later, Network Theory, Cross-Cutting Theories, Petersen's Five Immigration Theories, Push-Pulling Theories were put forward. Ravenstein's work on migration is based on William Farr's ideas. Farr, immigration means that there are no definite laws. Ravenstein then did a ten-year study covering the years 1871-1881. This study uses British population statistics and sets out seven laws on immigration. According to Ravenstein, migrants prefer short-distance migration. Expatriates go to work near the villagers before coming to Istanbul. According to Ravenstein's immigration law, immigrants have the greatest reason to prefer short distance, both because they are close to transportation, and because they know the geography closer to them than in remote cities. These reasons increase the courage of immigrants. Yusuf İflahsızın goes to Çukurova every year to work. He does not consider going to Istanbul, which is farther away. Discussing with his son Memed, he states that Çukurova is equivalent to heaven. Cukurova is the only place you know outside your village. The fact that migration is close to the distances brings with it a new wave of migration. In Homesick Birds, firstly it is migrated to Çukurova, which is the nearest region. Thus, immigration mobility also occurs. The rural inland tractor was started to be used on the basis of the internal migration that started in the 1950s. "In rural agriculture,

the introduction of agricultural production has mostly affected small agricultural enterprises and co-workers in the negative direction. The tractor's ability to reduce the need for human power in agricultural production has rendered a considerable part of the human power in these small businesses dormant. For this reason, the existence of employment opportunities in the cities has been an attractive factor in this sense. "(Gürkan, 2006: 53) II. The Marshall program, which was enacted between 1948 and 1951 during World War II, was proposed to be effective in the formation of internal migration. With the Marshall plan, the number of tractors has increased from 1800 to 44,000. The villagers who are unemployed in the village find the solution to go to big cities. In his work, Gafur Agha who goes to Istanbul says that Istanbul is wealthy place when he returns. Rapid development in big cities initiates the flow of immigration from cities to cities. The regions where the population is watched are the ones who flow from other regions. While there is a mass migration from Çukurova to Istanbul, Çukurova also migrates from other places. Thus, step by step migration is felt in all regions, in the country. The work is about Istanbul in the 1950s. There is construction all over the city. The city is being rebuilt. There is a need for work in the construction sector. Istanbul is unique for the peasant who is already unemployed with mechanics in agriculture. Yusuf's son Memed, who is unhappy, comes to work in Istanbul. Learn to read and write in a short time. He becomes a master of the wall. He writes a letter to his father in the village. He wants his brother to come to Istanbul as soon as possible. Because Istanbul is a big city and business opportunities are everywhere. Other factors in Ravenstein's theory of migration are the migration of the migrating area over time. In the work, this is not emphasized. Istanbul has always been shown as a place where immigration takes place but where no one comes. Ravenstein notes that individuals sometimes migrate directly to large centers. Memed's father migrated to Çukurova after his father had first migrated to Istanbul, but Memed migrated directly to Istanbul, the biggest trade, business center without going to Çukurova. Indigenous people in Istanbul do not tend to migrate. In the work, the Istanbulites are disturbed by the migration. They do not see migrants as people. Immigrants in their eyes, people from Anatolia are ignorant, uncivilized people. They do not have the right to enter their living space. However, they still do not leave Istanbul. They want the arrivals to leave. Because Istanbul is them. The space does not just mean the physical environment for the individual. It is the most important element that creates feelings of belonging in the individual. The individual integrates their past, their experiences with the place where the feelings of belonging are born and grow. The living spaces establish a very close relationship. It means too much. It is not easy to break from the place where the individual is integrated. Space change means, at the same time, weakening the ties with the past. The reasons, situations and outcomes of migrating individuals have been examined in different disciplines and theories of migration have been put forward. Each migration theory can not explain the phenomenon of migration alone, but it can complement each other. As a subject of literary works, immigration has provided the common points of different disciplines such as literature, sociology, geography, economy. In our country where we have experienced intense internal migration since 1950s, Orhan Kemal has voiced alive in his works of immigration, irrationality, urbanization, degeneration, and interculturalism that occur in cities. In the work called Migration Birds of Gurbet, the reflections of the Theory of Push-Pull, Intersecting Opportunity, Ravenstein's Theories, Petersen's Migration Theory, Network Theory are seen.

